

EL CAS DEL RETRAT DE FRANCO DEFENESTRAT

Molts dels qui han accedit a ser entrevistats per fer aquest llibre, podria dir que una gran majoria, em comentaven les dificultats que havien tingut a casa per parlar amb els seus pares o avis sobre la Guerra Civil. Sovint, em deien, les respostes a les seves preguntes sobre la guerra i el paper que hi havien tingut començaven i acabaven amb monosíl·labs. Això si hi havia sort, ja que molt sovint la resposta solia ser un gruny malhumorat o un imperatiu «val més no parlar-ne».

Per aquest motiu molts no van saber, per exemple, per què de petits els pares els deien que no podien jugar amb determinats nens del barri o del poble. O per què les noies no podien, un altre exemple, festejar o ballar durant la Festa Major, amb el fill de tal o qual veí o, fins i tot, amb aquell parent més o menys llunyà. En aquest cas, els «perquè» tenien com a resposta un lacònic «coses de la guerra...» o quelcom similar.

A casa meva vam viure una situació ben diferent. Per als meus pares, Josep Canals i Romans i Carme Cussó Cussó, la Guerra Civil mai no va ser un tema tabú. Les seves peripècies a la guerra, o fins i tot d'abans que esclatés (es van casar el 2 d'abril de 1936), van ocupar llargues sobretauls de dinars de diumenge. Quan els germans érem petits, al final dels cinquanta i fins a mitjan dècada dels seixanta, el relat de les seves vivències ens semblava una mena d'aventura fantàstica, encara que, en realitat, per a ells, de fantàstica, no en tenia res. Però l'efecte que causaven en nosaltres els seus relats era comprensible, perquè era com tenir uns herois de ficció a l'abast, uns herois de carn i os. Ens

era igual —perquè no ho enteníem— que el pare lluités al costat dels qui van perdre. Tampoc no enteníem per què aquelles vivències seves no les podíem explicar fora de casa, als amics per exemple. Ens era ben bé igual. Ens ho passàvem molt bé amb les seves històries de la guerra encara que sempre tinguessin un rerefons de penalitats i un aire de derrota.

És fàcil d'imaginar: si els altres nois es delien per jugar «a guerra», nosaltres teníem a casa un autèntic soldat. El nostre pare havia estat milicià voluntari al front, soldat responsable d'una metralladora a primera línia i ferit de bala al front de Balaguer. Li fèiem explicar una vegada i una altra com s'havia pogut escapar de tres moros que una vegada, de sobte, l'havien sorprès quan, en plena retirada, carregava la metralladora a dalt d'un mul. O quan aquest mul —que havia estat requisat per l'exèrcit republicà— va ser reconegut amb un xiulet pel seu antic amo a la Seu d'Urgell. L'animal ja no es va voler moure del costat del pagès i el meu pare hagué d'accedir a continuar la retirada a peu. Amb la desfeta, es va exiliar a França. Va passar per un camp de refugiats i se'n va anar voluntari a Bèlgica a fer fortificacions per a evitar que els nazis envaïssin França. Finalment, el van repatriar, i després de passar per un camp de concentració de Figueres va poder tornar a Tiana, el seu poble.

No van acabar aquí les seves desventures. Reintegrat a la España Nacional, li esperava encara el darrer episodi. I aquest és el que dona peu a aquest capítol i també el que m'ha permès de fer aquest llibre. El juliol de 1940, al meu pare el van acusar d'haver estripat un retrat del general Franco i d'haver llençat per la finestra d'una fàbrica les banderes d'Espanya i d'Alemanya; banderes i retrat que decoraven la sala de juntes de la fàbrica de porcellana Arno Jäger. Sucesores Felipe Castelló, una empresa de capital alemany que tenia la seu al poble de Montgat.

La seva història a la *porcellana de baix*, com era popularment coneguda la fàbrica, ja no ens agradava tant. No perquè no ens imaginéssim el pare amb ganes d'estripar i llençar per la finestra el retrat de Franco, origen i causa dels maldecaps i estretors de tota mena de la nostra fa-

mília en la postguerra. No ens agradava perquè la narració sempre acabava amb l'afirmació contundent i repetida del pare dient-nos que ell no havia estat l'autor de les «injurias al jefe del Estado y ofensas a una nación amiga», que és com van explicar les autoritats franquistes aquell fet. Ell va mantenir sempre que tot plegat havia estat una maniobra de l'amo de la fàbrica per fer, d'acord amb els jerarques falangistes locals, «neteja» del personal que no els era addicte. Una provocació que també facilitaria la delació dels treballadors que en el passat havien mostrat alguna actitud reivindicativa, o que senzillament eren mal vistos per la direcció perquè se n'havien anat a treballar a la competència.

Com he explicat abans, no era aquesta la història de la guerra que més ens agradava. Però sí que és veritat que ja de gran, i un cop morts els meus pares, era la que més m'intrigava. Potser perquè d'aquella història, era de la qual menys detalls teníem i, per tant, la que, almenys per a mi, havia quedat més oberta. També hi contribuïa el fet que no en quedava cap constància oficial. Després d'onze mesos d'estar tancat a la presó de Mataró, pendent d'un procediment militar sumaríssim, al meu pare el van deixar en llibertat sota l'amenaça de no remoure el tema. No hi havia, doncs, cap paper, cap constància del seu pas per la presó, si més no això és el que els meus pares es pensaven.

Procediment sumaríssim núm. 33

L'abril de 2001, vaig tenir l'oportunitat de comentar el cas amb l'historiador i director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, Josep Maria Sans Travé. Va trobar el tema interessant i, sense prometre'm res, em va dir que faria unes consultes. La meua sorpresa va ser majúscula quan al cap de pocs dies em va remetre un expedient sobre l'entrada del meu pare a la presó de Mataró. A tot arreu hi figurava la referència a un Procedimiento Militar Sumarísimo iniciat per l'Auditoria de Guerra. Aquestes indicacions em van permetre localitzar un voluminós sumari de

més de cinc-cents fulls als arxius del Tribunal Territorial Militar de Barcelona i demanar-ne la consulta. Allò que durant anys creia que havia estat una aventura menor va resultar un cas important del qual el meu pare va ser la víctima principal en tant que protagonista involuntari. Dic que el cas va ser important perquè en una població petita com era el Montgat de l'any 1940, va afectar desenes de famílies, ja que un total de setanta-sis persones de Montgat, de Tiana i de Badalona van ser detingudes i posades sota sospita de ser autors o encobridors d'un delicte d'injúries al dictador i d'ofenses a la «nación amiga» que era l'Alemanya nazi.

El que segueix, doncs, és el relat dels esdeveniments que van succeir teixit a partir dels testimonis dels fets dels qui encara són vius i del que consta en les desenes d'interrogatoris, acusacions, informes i testimonis de càrrec que figuren al Sumarísimo de Urgencia número 33 obert per les autoritats militars. La història dels «fets de la *porcellana de baix*», com es recorden avui per la gent de més edat de Tiana i de Montgat, constitueix un exemple de la pràctica de la delació massiva de persones a causa del seu passat republicà i de la depuració a què van ser sotmesos a les fàbriques per part d'empresaris franquistes sense escrúpols.

Un dinar d'Exaltación del Trabajo

Tot va començar el 25 de juliol de 1940. El director de la *porcel·lana de baix*, Felipe Castelló i Arqués, va organitzar una jornada d'Exaltación del Trabajo, l'acte principal de la qual havia de consistir en un dinar de fraternitat entre els treballadors, els encarregats, els directius i la propietària de l'empresa. Castelló s'havia casat amb Carlota Wicht Berthold, una infermera que havia tingut cura d'Arno Jäger, un industrial alemany fundador de la fàbrica. Jäger, que ja tenia una edat, va acabar casant-se amb la seva curadora. Un cop va haver mort, el setembre del 1931, Carlota va heretar la fàbrica de porcellana.

Felipe Castelló, militant falangista i franquista de soca-rel, gràcies al casament havia passat a dirigir l'empresa i a actuar com a amo efectiu. El seu desig era que el dinar també fos una commemoració de l'Alzamiento del 18 de julio i un homenatge a la mestressa. Hi hauria vermut, amanida, carn a la brasa i *mantecado* per postres. Cafè, conyac i havà. A la tarda, ball amb gramola al pati de la fàbrica. No va fer falta obligar els empleats a anar-hi. Tot el que els oferia aquesta *jornada* o bé escassejava o senzillament estava molt lluny de l'abast de la butxaca d'aquells treballadors.

Abans de dinar els obrers van lliurar un gran ram de flors a la mestressa, i després d'un parlament de la senyora i d'un altre de Castelló, els treballadors, drets i amb el braç enlaire fent la salutació feixista, van escoltar els compassos del «Cara al Sol». L'apoderat de l'empresa, Josep Reguill, va ser l'encarregat de deixar anar els crits de rigor, que van ser contestats pels treballadors amb l'entusiasme que un es pot imaginar just un any després d'acabada una guerra que la majoria havia perdut. Com que la plantilla la formaven aproximadament un centenar i mig d'obers, entre homes i dones, el dinar es va servir en dos torns. Un cop acabat el segon torn, els encarregats de les diferents seccions —tots ells homes de la confiança del director Felipe Castelló— van anar avisant els treballadors que s'havien anat escampant per les diferents plantes de la fàbrica que baixessin al pati a ballar.

Tot anava segons el programa previst fins que, cap a dos quarts de set de la tarda, l'apoderat Reguill va aparèixer al pati donant la veu d'alarma sobre un fet que molt pocs podien imaginar i que havia de tenir greus conseqüències: el retrat del general Franco que presidia la sala de juntes penjava estripat i amb el marc mig trencat de la branca d'un plataner de la carretera de Tiana, al costat d'una de les finestres del tercer pis de la fàbrica. Al seu costat, esparracat, hi havia el *centro* de flors que els treballadors havien regalat a *Doña Carlota*. En una altra branca i en un dels fils de la llum, hi havia esquinçades les banderes d'Espanya i d'Alemanya. La notícia de Reguill va fer que els obrers paressin la gramola i que els que ballaven ho deixessin de fer.

Es van anar formant petits grups que comentaven el fet. Primer amb incredulitat i després amb una barreja d'estupor i de por pel que podria passar. Els encarregats van sortir a la carretera i van fer pujar dos obrers a l'arbre —un d'ells era el meu pare— per tal de despenjar el que quedava del retrat, el ram i les banderes. Enmig dels crits, renecs i amenaces contra encara no sabien qui, aquests encarregats van posar punt final a la jornada de fraternitat i Exaltación del Trabajo i ho van anar a explicar als amos, els quals havien marxat després de l'àpat. Els treballadors se'n van anar a casa comentant el fet i amb la convicció que allò no duria res de bo.

L'endemà mateix, Josep Reguill i els encarregats de la fàbrica primer, i la Guàrdia Civil després, van interrogar a l'empresa els membres de la plantilla que la direcció considerava sospitosos o que podien aportar detalls sobre l'autor, o autors, de la defenestració del retrat i les banderes. Al fil d'aquestes declaracions, però sobretot en funció de la conflictivitat laboral mostrada en el passat o de la militància política durant el període republicà, l'apoderat Reguill va confeccionar una llista de trenta homes i dones de la fàbrica.

Dos dies després, a la sortida de la feina, tots els treballadors van haver de fer-ho entre dues fileres de guàrdies civils. Josep Reguill senyallava els qui figuraven a la llista i aquests eren detinguts. Anaren a parar directament al calabós de l'Ajuntament de Montgat i, l'endemà, van ser traslladats, esposats, a la sala forense de l'Hospital Municipal de Badalona, habilitada com a presó provisional.

Evidentment, la notícia d'aquella detenció massiva va alterar la vida quotidiana dels veïns de Montgat i de Tiana. A la fàbrica, no es parlava de res més. Sobretot perquè, independentment de quin fos el pensament polític de cada un dels detinguts, en l'escenari de por, inseguretat, control i ofec que es vivia a Catalunya el 1940 ningú no s'imaginava qui havia pogut dur a terme un acte d'aquelles característiques.

Quan va arribar el dissabte i la resta de treballadors va cobrar la paga, molts van decidir fer una col·lecta per portar quelcom de menjar —fruita i unes gasoses— als detinguts. Van recollir quaranta pessetes.

Fins i tot hi va participar l'apoderat Josep Reguill i alguns encarregats de tallers, i també un tècnic alemany, Fritz Schlesinger. Aquests últims ho feren en un intent per contrarestar el clima advers que s'havia creat a la fàbrica quan es va saber que era la direcció qui havia fet la llista de sospitosos.

Felipe Castelló es va assabentar de la col·lecta i ho va comunicar a la Guàrdia Civil, el tinent de la línia de Badalona, que ho va considerar una activitat pròpia del Socorro Rojo Internacional i va decidir detenir quaranta-sis persones més, és a dir, totes aquelles que hi havien col·laborat. I entre els detinguts, hi havai Josep Reguill mateix i també alguns dels homes de confiança de l'amo.

Ara ja eren setanta-sis detinguts. I això no era comprensible en una sola fàbrica i en un poble tan petit com Montgat. La Guàrdia Civil en va informar el governador i aquest, participant de la paranoia pròpia del règim i de l'època, ho va comunicar, alarmat, a l'autoritat militar. Hi podria estar passant alguna de grossa i van creure que s'havia de tallar el mal des de l'arrel mateixa. L'Auditoria de Guerra, veient la proporció que agafava el cas i el nombre tan elevat d'implicats¹ va obrir un procediment sumaríssim i va encarregar al Jutjat Militar d'Arenys la instrucció de la causa.

Felipe Castelló: un empresari dubtós

Abans de continuar amb el relat dels fets, cal fer un incís en la personalitat de l'amo de la fàbrica. Ja poc temps després que el maig de 1933 Felipe Castelló es casés amb la vídua d'Arno Jäger, Carlota Wicht, aviat va esdevenir el centre dels comentaris del poble de Montgat per les seves excentricitats, que pel que feia als treballadors de la fàbrica sovint es varen traduir en arbitrarietats. En Castelló veia enemics i competidors pertot arreu, i feia acomiadar aquells que go-

saven reclamar-li un augment de sou o més bones condicions a la feina. Tampoc no suportava els qui marxaven de l'empresa i se n'anaven a treballar a les altres fàbriques de porcellana. Els qui el conegueren parlaven d'ell com de l'antítesi d'Arno Jäger, el fundador, un home afable que s'havia sabut fer valorar pels treballadors i pels veïns del poble. Encara avui hi ha un carrer de Montgat que en du el nom.

Al caràcter de Felipe Castelló, s'hi afegia un passat no gaire clar de suposats problemes amb la justícia per delictes comuns. Un perfil que quedà al descobert en el moment mateix en què la justícia militar no veié gaire clar que els treballadors detinguts com a presumptes autors fossin els veritables culpables del greuge a Franco i a la bandera.

Castelló també es va envoltar d'una mena de *camarilla* de confiança que li feia la feina bruta, com eren els acomiadaments o les amenaces a aquells que li reclamaven millores salarials. Home de la dreta més extrema, havia passat de militar a la Lliga a integrar-se a la Unión Patriótica. Quan va arribar el juliol de 1936, hagué de fugir del poble, ja que el buscaven els de la FAI. Va poder embarcar-se cap a Itàlia i d'allí cap a Alemanya per passar després a Sevilla, la zona nacional. Allí es va afiliar a la Falange. Tenia el carnet número 6.090, expedit a Burgos.

De cara al règim, doncs, Felipe Castelló estava molt ben situat. Des d'Alemanya havia recollit i enviat a Burgos importants quantitats de medicaments i material sanitari. I un cop acabada la guerra, subventionava el Frente de Juventudes, l'Auxilio Social i diversos *campamentos y otras obras del Nuevo Estado*. Segons un informe de l'Auditoría de Guerra, Castelló «se ha distinguido en la entrega de donativos para la reconstrucción de templos, siendo uno de éstos el de Tiana y Montgat, en el que fueron instaladas dos campanas pagadas de su pecunio particular... En 1939, se desposeyó de sus joyas particulares, consistentes en oro y piedras preciosas, que entregó para la restauración de España».

Quan va tornar a Montgat, el 1939, es va trobar la fàbrica, que com la majoria d'indústries locals havia estat col·lectivitzada, en molt bones condicions. Hi va mantenir com a apoderat Josep Reguill, que havia estat al capdavant de l'empresa durant tot el període de guerra i,

fins i tot, va deixar que hi continuessin treballant aquells que s'havien significat en la col·lectivització. Fins que un bon dia va arribar el fet de la defenestració del retrat de Franco i aquests últims van figurar entre els primers detinguts, juntament amb els que li havien ocasionat en el passat problemes sindicals, parents de gent denunciada o perseguida perquè eren *rojos*, i altres que, senzillament, no li agradaven.

Així, entre els detinguts hi havia Carmen Menéndez, filla de Rufino Menéndez,² afusellat després de ser denunciat i acusat d'haver fet registres a cases d'industrials, entre les quals la casa de Castelló; Timoteo Borràs, a qui la Generalitat havia encarregat durant la guerra el control administratiu de la fàbrica confiscada; Carmen Avellaneda, el marit de la qual havia marxat a treballar a la competència; Maria Luisa Loyo Hermens, una treballadora de dinou anys que l'apoderat Josep Reguill va incloure a la llista a canvi que no hi figurés la seva mare; Fermina Hermens, una treballadora malalta que s'havia encarat diverses vegades amb Castelló perquè li escatimava el salari; Geroni Soley Tauler, cenetista que havia estat vigilant armat de la fàbrica durant la col·lectivització... i així fins a completar la llista dels primers trenta detinguts. Josep Canals, el van incloure perquè un dels encarregats, el falangista Joan Jacas, va veure que al dinar de fraternitat quan sonava el «Cara al Sol» no havia aixecat el braç. Així constava en la declaració a la Guàrdia Civil d'un dels encarregats:

Pudo observar el compañero Juan Jacas que uno de los comensales apellidado Canals no había levantado el brazo ni se había dignado ponerse en pie, por cuya actitud fue amonestado.

L'encarregat Juan Jacas Font era un dels homes de confiança de Castelló. Membre del requetè local, quan la República va mobilitzar la seva quinta va desertar i, emboscat a Madrid, va actuar en una bandera clandestina de la Falange. El seu aval i fitxa deia, com a mèrit, que durant la guerra «realizó toda clase de derrotismo a favor de nuestro Glorioso Movimiento Nacional». Acabada la guerra, va estar una

temporada a Madrid fent vigilància de presos republicans. Amb el fracàs de l'Alzamiento a Barcelona, es va amagar i per tant va ser fora de Montgat tot un any, però tot i així va delatar tres veïns del poble de ser dirigents del període revolucionari —Felipe de la Fuente, Florián Jutge i Francisco Santiso—, als quals acusava de ser «dirigentes y autores de delitos».

Canals i Soley, els perfectes culpables

Segurament el fet que Josep Canals no aixequés el braç ja era prou perquè figurés a la llista de sospitosos, però hi havia altres circumstàncies que el feien mereixedor de concentrar en la seva persona les qualitats del perfecte culpable que el cas necessitava. Militant d'ERC i sindicat a la CNT en tant que obrer de la construcció, Josep Canals havia estat membre del Comitè Revolucionari que es va formar a Tiana els primers dies de la guerra. I com a tal va fer guàrdies armat a l'entrada del poble i a les bateries de costa de Montgat. No hi feia res que aquell comitè hagués portat a l'església parroquial, en processó, la imatge del Sagrat Cor que presidia el saló de plens de l'Ajuntament, o que amagués el capellà del poble; no hi feia res que intentessin evitar el saqueig i l'assassinat de monjos de la Cartoixa de Montalegre, enfrontant-se als incontrolats de la FAI de Badalona... Com en tants altres casos, el simple fet d'haver estat membre del comitè revolucionari l'havia de perjudicar greument.

Quan fou detingut, la Guàrdia Civil va fer un informe en el qual deia que «políticamente perteneció antes del G.M.N. al partido de Izquierda Republicana de Cataluña y durante el mismo fue un acérrimo propagandista de las ideas izquierdistas y colaborador del llamado frente popular, durante los primeros días del M, hizo guardias con arma larga en los controles».

Josep Canals, a més, va marxar voluntari al front d'Aragó amb les columnes que van sortir de Barcelona comandades per Bonaventura

Durruti. Quan es va formar l'Exèrcit Popular, va passar a una companyia de metralladores de la 26a. Divisió i va combatre al Segre i a Balaguer. Durant la retirada, va passar a França per la Guingueta d'Ix i amb el que quedava de la seva unitat va ser internat al fort de Montlluís i després al camp de concentració d'Argelers. Allí es va enrolar voluntari en una companyia de treballadors estrangers integrada en un regiment d'Infanteria de l'Exèrcit francès. Va ser destinat a la construcció de fortificacions de la Línia Maginot, a Bois l'Abbé, prop de la ciutat de Lille, a la frontera belga. A final de 1939, quan la meua mare va aconseguir els avals necessaris per a repatriar-lo i va tenir la garantia dels jerarques locals que no li passaria res, va demanar de tornar. Els avals favorables d'Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà, de l'alcalde, el coronel retirat José Ferrer, i del falangista Cinto Moreu, no el van privar de ser tancat dos mesos al camp de concentració de la Carbonera, a Figueres, abans de poder tornar definitivament al poble. Quan el van detenir feia escassament mig any que havia tornat, i com tants d'altres intentava començar una nova vida. Esperava el seu primer fill, una nena, Antònia, que va conèixer a través dels barrots de la seva cel·la a la presó. Tot i que duia l'estigma de ser catalanista i *roig*, a la *porcellana de baix* l'havien contractat per la seva habilitat en la construcció de forns de maó per a coure les peces de ceràmica. Ara, però, després de la defenestració del retrat del Caudillo, per a l'empresa, en Josep Canals només era un culpable a la mida.

Amb Geroni Soley Tauler, conegut a Montgat com a *Nani el ros*, passava el mateix. Ell també tenia tots els trets que encaixaven en el paper de culpable. També havia militat a Esquerra Republicana i a la CNT abans i durant la guerra. I el Comitè d'Embargament el va posar de porter a la fàbrica. Segons un informe de l'alcaldia de Montgat, per a aquesta feina disposava d'arma llarga. La Falange, en el seu informe, anava més enllà: «Su conducta es mala. Fue un extremista furibundo y extremista de la FAI, posiblemente en grado directivo». També el relacionaven amb l'assalt de les casernes de Sant Andreu, a Barcelona, per a proveir d'armes els anarquistes el juliol de 1936. Un germà seu

havia estat xofer de Felipe Castelló i havia plegat, cansat del tracte humiliant que li dispensava.

De dia a la fàbrica i de nit a la presó

La creença més estesa entre els veïns era que, amb el que havia passat, Castelló buscava l'oportunitat de fer una neteja de personal de la fàbrica, però que el fet de la col·lecta havia dut l'assumpte fora dels límits que podien ser acceptables. Castelló tenia setanta-sis treballadors a la presó, i entre ells l'apoderat Reguill i alguns dels seus homes de confiança. Això li va portar greus problemes de funcionament a la fàbrica, ja que algunes seccions van quedar pràcticament desmantellades i es va aturar la producció. Davant d'aquest fet, Castelló va reaccionar avançant la personalitat de Reguill, i va fer una demanda insòlita, a la mida de les seves excentricitats. La proposta era que els detinguts treballassin de dia a la *porcellana de baix* i a la nit tornessin a la presó. Deia, Castelló, en un escrit al governador del 22 d'agost de 1940:

Como sea que en virtud de la última detención de obreros figuran técnicos, maquinistas, encargados, listeros, distribuidores y ordenadores de trabajo imprescindibles para la buena marcha de la industria... suplica que una parte de estos detenidos cuyos nombres se adjunta [*la majoria eren Reguill i la gent de la seva confiança*], durante las horas del trabajo pudieran permanecer en la fábrica haciendo su labor normal, por los cuales la CASA se compromete a que una vez terminada su misión volverán cada noche al sitio que Vd. tiene destinado como detención preventiva.

El governador no va accedir a la pretensió de Castelló. L'únic alliberat va ser el tècnic alemany Fritz Schlesinger, però no pas perquè ho hagués demanat Castelló. El jutge instructor, després de rebre una carta del consolat alemany a Barcelona en la qual certificaven literalment que no tenia antecedents desfavorables i que el tal Fritz era de

raça ària, va admetre la versió que havia participat en la col·lecta perquè desconeixia l'idioma.

Per tal d'avaluar Reguill, Castelló va fer una declaració escrita en la qual deia que l'apoderat de la seva fàbrica era

[...] de ideas extremadamente derechistas y anticatalanistas, siendo de puro Arraigamiento Españolista, y durante el período rojo fue objeto de constantes amenazas y vejaciones, y no ocultó nunca su entusiasmo por el Glorioso Movimiento Nacional y su Caudillo, además tanto él como su familia son fervientes católicos. Es gran animador y entusiasta de la Nueva España.

Castelló acompanyava el seu aval amb una declaració signada per la seva dona, Carlota Wicht, en la qual ella també donava el parer sobre Reguill:

Me consta que es un gran animador de nuestro Movimiento Nacional, pues al liberar los valientes soldados de Franco esta población sus hijos fueron los primeros que se alistaron a Falange y antes que nadie de este pueblo, empezaron a cantar los himnos del Movimiento, por haberlos aprendido de oírlos por la radio (con peligro de su vida) cuando aún en Cataluña dominaban los marxistas.

Però Reguill va trigar a sortir de la presó. Entre els detinguts per participar en la col·lecta, molts dels quals eren gent addicta al règim, va anar creixent la indignació perquè intuïen que els fets podien amagar una operació per a *netejar* la fàbrica. El descontentament aviat es va transformar en acusacions contra l'amo, l'apoderat i els encarregats. Vegem-ne un exemple: Salvador Rosés Parera era un dels detinguts que havia fet la guerra en el bàndol franquista i que va ser convidat al dinar de fraternitat, tot i que ja no treballava a la fàbrica. Va declarar al jutge que Reguill mateix li havia dit que els detinguts acusats de llençar per la finestra el retrat de Franco ho havien estat perquè eren *rojos*. Un altre detingut, Juan Mulero Manogil, també va declarar al

jutge que Reguill li havia dit «que no se lo tomara a mal, pero que la Guardia Civil le había pedido los nombres de los veinte hombres y diez mujeres más rojos de la fábrica».

El 29 d'agost el governador militar va decretar la llibertat dels quaranta-sis detinguts que van tenir a veure amb la col·lecta, mentre que els primers trenta acusats van ser traslladats a la presó de Mataró, a disposició del Jutjat Militar d'Arenys de Mar. L'instructor del procediment va ser el tinent coronel José María Ferrer de Navas i el secretari de la causa, Josep Maria Pons i Guri, nomenat per la seva qualitat de falangista amb el carnet número 6.987.

Un falangista amb la «medalla Francesc Macià»

El nom de Josep Maria Pons i Guri em sonava molt i vaig recordar que feia tot just una setmana un nom que creia que s'hi assemblava apareixia en la relació de personalitats a qui s'havia concedit la medalla Francesc Macià que atorgava la Conselleria de Treball de la Generalitat. Vaig fer les comprovacions i, efectivament, la medalla l'havien concedit a Pons i Guri per la seva tasca com a historiador i advocat. Aquesta personalitat tenia, a més, la Creu de Sant Jordi concedida a proposta de Max Cahner quan era conseller de Cultura. Em quedava el dubte de si el Pons i Guri condecorat amb la medalla Francesc Macià era el mateix Pons i Guri falangista que l'any 1939 anava a interrogar gent d'ERC a la presó i que després va accedir al càrrec d'alcalde d'Arenys des de 1952 fins a 1957, en ple franquisme. Vaig saber que l'historiador, que l'any 2005 tenia noranta-sis anys, encara estava actiu, i acudia a diari a l'Arxiu Municipal d'Arenys de Mar. El vaig anar a veure a començament del mes d'abril de 2005. Em va rebre amablement. Tenia el cap clar i em digué que a la seva edat encara traduïa del llatí. Li vaig explicar que era periodista i li vaig demanar per l'arxiu del Jutjat Militar. Em va indicar que l'arxiu era tot a Barcelona, a la seu del Tribunal Militar Territorial. Aleshores li vaig preguntar directament pel cas

del retrat de Franco defenestrat a la fàbrica de Montgat, i també pel seu pas pel Jutjat Militar d'Arenys. Ho recordava perfectament. Em va dir que era un tema «que s'havia portat molt malament, que els militars no ho havien sabut fer bé i que no hi va haver mai voluntat de descobrir els veritables culpables». Li vaig dir que suposava que ell coneixia bé el cas, ja que n'havia estat el secretari de la comissió judicial militar que anava a interrogar els detinguts. I em va contestar que hi anava com a advocat. Quan li vaig fer notar que el nomenament oficial de secretari només feia esment a la seva condició de falangista, va canviar d'expressió i de to. Contrariat, em va dir que «el 1939 tothom ho era, de falangista, i li sorprendria molt saber quants polítics actuals ho han estat». I afegí: «Miri, vostè es molt jove i no sap que el 1939 tothom a Catalunya volia que arribés en Franco i que acabés la guerra. I els primers a voler-ho eren els d'Esquerra Republicana...». Va parar de parlar i em va preguntar per què li demanava tot allò. En dir-li que era per a un reportatge que preparava per a *La Vanguardia*³ em va demanar que no publicués res, que casos com aquell eren coses del passat que no havien d'interessar a ningú i que ell tenia noranta-sis anys i que «el deixés morir en pau».

La medalla Francesc Macià va ser imposada a Pons i Guri pel president de la Generalitat, Pasqual Maragall, en un acte públic, el 15 de març de 2005. Quan el 17 d'abril del mateix any va sortir publicat l'article a *La Vanguardia*, la concessió de la medalla va indignar molts familiars dels encausats. Em consta també que dirigents d'ERC van proposar que el govern tripartit modifiqués les condicions de concessió de la medalla Francesc Macià a personalitats de passat franquista, al marge dels mèrits professionals que poguessin coincidir en els candidats o independentment que després haguessin evolucionat cap a actituds democràtiques.

Josep Maria Pons i Guri va morir el 23 de desembre de 2005 a Arenys de Mar. L'Ajuntament de la vila el va fer arxiver emèrit i fill predilecte de la vila.

Un anònim aclaridor

El Jutjat Militar d'Arenys de Mar, el primer que va fer va ser incomunicar els principals acusats —Josep Canals i Geroni Soley— i intentar que es declaraessin culpables i que diguessin que ho havien fet sota els efectes de la beguda.

Ja havien passat més de dos mesos d'aquells fets. No hi havia proves i tot eren suposicions basades en la militància republicana dels sospitosos o en la seva actuació durant la guerra. La investigació es va fer encara més feixuga quan el jutge va rebre un estrany anònim en el qual se li suggeria que investigués el passat de l'empresari Felipe Castelló i els lligams entre aquell i l'apoderat Reguill. Deia:

Confidencial: Quienes pueden aclarar el hecho ignominioso de la fábrica de porcelana de Montgat son José Reguill, José Canals, Francisco Fernández y Álvaro Nebot. La voz del pueblo señala que la dirección de la casa lo ha hecho para sus fines. Una información de la personalidad de don Felipe Castelló, de antes del Movimiento y de ahora, y de cómo trata a sus obreros, dará luz para aclarar los hechos.

Com que l'anònim havia estat redactat intencionadament com si els autors fossin franquistes indignats per la defenestració del retrat de Franco, el jutge va demanar informes sobre tots dos.

En contra del que era habitual a l'època, l'informe de la Guàrdia Civil sobre Castelló no podia deixar-lo més malament. Parlant de la persecució de què va ser objecte el juliol del 1936, la Guàrdia Civil mateixa deia que podria haver estat deguda

[...] al trato inhumano dado a sus obreros en cuanto a jornales y caprichosas persecuciones por fútiles motivos o pretextos [...] es persona de dudosa vida y negociante desaprensivo [...] es de temperamento soberbio y de una altivez desmesurada, haciéndose insoportable y odioso a sus obreros por su trato inhumano y explotador hacia ellos.

L'informe feia referència al fet que mantenia a la fàbrica gent que el 1936 el va perseguir per matar-lo, «con el pensamiento, según él, de verse respaldado y protegido de otra revolución roja». També feia esment al fet que

[...] actualmente en la fábrica se burlan las leyes sobre contratos de trabajo por lo que respecta a la edad de los trabajadores y percepción de sueldos. En diversas secciones de la misma tiene dos o tres individuos de su confianza para que vigilen a los demás, expulsándolos o trasladándolos de sección cuando alguno manifiesta el derecho a recibir más sueldo u otras mejoras.

La Guàrdia Civil també va fer un apunt sobre el passat obscur de Castelló quan va assenyalar que «forjó su espíritu como encargado de servicio en varios establecimientos públicos de bebidas de Barcelona». D'aquesta època diu que «no se ha podido llegar al convencimiento de si fue el informado quien, en comandita con un tal Salsas (fallecido hace unos cuatro meses y propietario de un establecimiento sito entre las plazas de Santa Ana y Cucurulla), desapareció con el dinero de la caja, por cuyo motivo fue procesado».

Cal remarcar que l'opinió de la Guàrdia Civil també era compartida en part pels responsables de la CNS, el sindicat vertical. Salvador Ribas, home del règim i delegat a Montgat del sindicat franquista, escrivia sobre Castelló que

[...] después de la liberación de la localidad se hizo cargo de su industria originando los primeros conflictos con el personal: disminución de sueldo del que ganaban antes del Glorioso Movimiento Nacional a algunos obreros, otros no quería incorporarlos de nuevo al trabajo, los cuales tenían perfecto derecho ya que no se les podía acusar en nada.

També relatava que a Fermina Hermens, mare d'una de les detingudes i dona de fer feines de la casa des de feia trenta anys, la va acomiadar perquè s'havia encarat a Reguill perquè l'havia inclòs a la

l·lista de sospitosos. Segons un informe del 26 d'octubre de 1940 per a la CNS:

[...] es evidente que la mayoría del personal está a disgusto trabajando en la casa del Sr. Castelló, debido a los casos irrazonables que se producen y por ser la mayoría de encargados confidentes incondicionales de dicho Sr.

També cal dir que els descendents de Felipe Castelló donen una nul·la credibilitat a aquest tipus d'informe. Segons ha declarat Esteban Castelló, nét de l'empresari, creuen que senzillament estaven mal fets i sostenen que Castelló era una persona que «va fer molt per Montgat i per treballadors amb dificultats».

La Guàrdia Civil també deia de Reguill que era una persona que

[...] no le guía otro afán que el de mantener y acrecentar su bienestar con el dueño de la fábrica, al que procura alagar [*sic*], enemistándose con los obreros, a los que no considera y persigue, circunstancia muy característica en su amo, en fin, un autómeta de él.

El 26 de setembre el jutge va ordenar detenir un altre cop Josep Reguill, a qui només defensava l'amo de la fàbrica, probablement amb la intenció de pressionar-lo. L'opinió que tot havia estat planejat des de l'empresa mateixa s'estenia i els informes sobre Castelló plantejaven un greu dilema a la justícia franquista. Per una banda volien esbrinar qui havia gosat estripar el retrat de Franco, però la possibilitat que hagués estat un fet provocat per l'empresari mateix, un home tan dedicat al règim i falangista, els incomodava, encara que fos amb la idea de fer neteja de *rojos*.

Castelló i Reguill van insistir a declarar que sospitaven de Geroni Soley. Francisco Fernández Ureña, que juntament amb un altre treballador, Álvaro Nebot, havien fet indagacions pel seu compte, van arribar a la conclusió que només podia haver estat Reguill. I aquest, des de la presó, insistia en les sospites sobre Soley i Canals. L'apoderat, fins i tot, va oferir diners perquè un pres de la cel·la de Canals, anomenat Fran-

cisco Bargalló Pou, el delatés. Aquest pres, després de rebre 50 pessetes de Reguill i la promesa de donar feina a un fill seu a la fàbrica, va acusar Canals d'haver dit que «si ahora han tirado el retrato de Franco pronto tirarán a la persona». També deia que Canals «se jacta de ser republicano», i l'acusava de catalanista perquè recitava fragments de l'obra de teatre *El Ferrer de Tall*. Bargalló va explicar al jutge que Canals els havia dit que durant els Fets d'Octubre, quan feia el servei, va inutilitzar desenes de fusells de la seva caserna i en va amagar peces en una doble paret, i que el juliol de 1936 va anar a explicar al comitè revolucionari de Barcelona on eren les peces.

Els presos que convivia amb Canals i Bargalló a la cel·la eren Juan Esperalba Mir i Miquel Mauri Masjoan, tots dos amb condemna ferma, i Mauri amb dues penes de mort. Quan van saber el que havia fet Bargalló i com que poca cosa tenien a perdre, van fer el buit al delator fins que aquest va demanar declarar de nou al jutge i es va desdir de les acusacions fetes contra Canals i va explicar les ofertes de Reguill. Aquest va haver d'admetre que havia pagat diners a Bargalló i que li havia fet promeses d'ajudar-lo. La declaració de Reguill davant del jutge era plena de contradiccions. L'apoderat, que es considerava desemparat de l'amo de la fàbrica, va dir finalment que no podia acusar ningú amb certesa, ni tan sols Canals. També va explicar que la creença general a la fàbrica i al poble era «que el hecho fue inducido por el propio Castelló». I com que coneixia el personatge, va fer al jutge una descripció dels seus mètodes i el va qualificar d'empresari «exigente y egoísta».

El jutge militar havia anat deixant en llibertat provisional la majoria dels detinguts. A començament de febrer de 1941 van sortir Geroni Soley i l'apoderat Reguill. A la presó, tan sols hi va quedar Josep Canals, a qui el Jutjat Militar d'Arenys continuava anant a interrogar a la presó de Mataró amb el convenciment que acabaria confessant que era l'autor dels fets.

El meu pare, però, mai no va confessar res. Dels escrits intervinguts, tampoc no se'n desprenia cap mena de culpabilitat. Paral·lelament, la

meva mare va tornar a presentar avals i informes de la gent influent del poble. Alguns van aconseguir que el governador civil, Wenceslao Rodríguez Oliveros, s'interessés pel cas i anunciés una visita a la presó de Mataró. Un dia abans que hi anés, el 21 de juny de 1941, el Jutjat Militar d'Arenys va decretar la llibertat provisional de Josep Canals, «ya que no aparecían en forma bien diáfana los autores del hecho».

En sortir de la presó, el director del centre li va recomanar que no es busqués complicacions i que oblidés el tema. Faltaven quatre dies per complir els onze mesos de detenció.

A partir d'aleshores el procés va entrar en una mena d'hivernació. No hi va haver més investigacions i la sensació era que el tema es volia *tapar*. El neguit per a les persones encausades i per a les seves famílies es va mantenir viu, però, fins a l'1 de juny de 1943, dia en què el capità general José Moscardó Ituarte va decidir donar el cas per tancat i va decretar el sobreseïment definitiu de la causa «al no existir suficientes fundamentos ni indicios».

Havien passat pràcticament tres anys. Els qui havien estat detinguts i no eren de la confiança de Castelló van perdre la feina a la *porcellana de baix*. Altres, com va ser el cas del meu pare, no hi volgueren tornar mai i, a més, els va resultar impossible trobar feina a Montgat o a Tiana. Tres dels detinguts —Carolina Matons, Josep Planas i Martín Franco Mustarós— van morir durant el temps d'espera i, per tant, no van poder saber que ja no se'ls perseguiria. Dues persones implicades més, María Luisa Loyo Hermens i Geroni Soley Tauler, també van morir, i en aquest cas en circumstàncies relacionades directament amb el seu pas per la presó. A Geroni Soley un cop de culata de fusell mentre era traslladat de Badalona a la presó de Mataró li provocà una ferida i una infecció que va ser mortal.

María Luisa Loyo Hermens va patir una apendicitis mentre estava detinguda i, encara que operada d'urgència, se li va complicar i no es va recuperar mai. Va morir el 17 de febrer de 1942. La mort de la noia, que només tenia vint-i-dos anys i era la més jove dels detinguts, va trastocar Fermina Hermens, la seva mare. Durant anys, cada cop que

topava amb Castelló pels carrers de Montgat l'esbroncava a crits, tractant-lo d'assassí, i el feia responsable de la mort de María Luisa. Les *damas* de la Falange de Montgat van fer una recaptació entre els militants i van lliurar a Fermina un donatiu de 331 pessetes.

Felipe Castelló va continuar portant l'empresa de Carlota Wicht pràcticament fins a la seva mort, esdevinguda el 1957. Anys després dels fets, un informe de l'Auditoria de Guerra de la IV Región Militar reconeixia que:

[...] hizo una depuración detallada en el personal de su industria que se había destacado en sus ideas marxistas expulsándolos de ésta. Es persona adicta a la Guardia Civil y con la Falange, mantiene relaciones normales con toda clase de Autoridades, y está considerado adicto al G.M.N.

El mateix informe deia que l'empresari passava per «bastantes dificultades económicas».

De tots els detinguts acusats d'haver injuriat el Caudillo, la darrera a morir va ser Carme Avellaneda. Ens consta que també va ser l'única que va aconseguir rebre una compensació econòmica pel seu pas per la presó.